

Денис Мірошник, Геннадій Надтока
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка

АУГУСТО ПІНОЧЕТ: ГЕНЕРАЛ, ПОЛІТИК, ПРЕЗИДЕНТ

Військова диктатура Аугусто Піночета в Чилі (1973-1990) є прикладом того, як генерал може скинути уряд, який, на його думку, спричинив колапс у країні, а також за допомогою жорстких методів здолати загрозу комунізму та тероризму, провести неоліберальні економічні ринкові реформи, а потім повернути демократичний устрій та добровільно піти з посади голови держави.

Наразі дослідження постаті Аугусто Піночета у якості військового, політика та президента є надзвичайно актуальним. В першу чергу це стосується підвищеного інтересу до даного режиму з поміж інших латиноамериканських диктатур XX століття для істориків. Також серед істориків досі тривають суперечки стосовно соціальної природи чилійської військової диктатури. Яким був режим Піночета за ідеологічним забарвленням — фашистським, нацистським чи просто військовим? Необхідно також прослідкувати і за трансформацією політичних поглядів Піночета.

Актуальними залишаються питання і церковної політики та зовнішньополітичного курсу Чилі в період 1973-1990 рр. Адже Піночет позиціонував себе як рятівник Чилі від «безбожного комунізму», а також намагався заручитись підтримкою не лише католиків, але й протестантів, мормонів, Свідків Єгови і навіть юдеїв.

Метою статті є на основі комплексного аналізу джерел та літератури відтворити історичний портрет Аугусто Піночета як військового, політика і президента.

Наукова новизна представленої роботи полягає в критичному аналізі досвіду Чилі в сегменті трансформації від авторитарного режиму до ліберального устрою та розбудови громадянського суспільства.

Аналіз історіографії та джерел. Чилійський режим Аугусто Піночета викликає найбільший інтерес з поміж інших латиноамериканських диктатур XX ст. І це при тому, що в країнах Латинської Америки також були авторитарні режими, які перебували при владі набагато довший період і були набагато більш жорстокими до своїх громадян, ніж чилійські генерали. Це пов'язано з різким переходом від цивільного режиму до військового, розсекреченими документами Держдепартаменту та ЦРУ, які підтверджують втручання Сполучених Штатів у внутрішні справи Чилі, масовими репресіями, а також найвищим рівнем економічного розвитку в Латинській Америці, який став можливий завдяки реформам Піночета.

Левову частку історіографії займають дослідження транснаціональних зв'язків, підтримка Піночета з боку США, правих рухів у Латинській Америці, участі режиму Піночета

в операції Кондор, порівняння з іншими диктатурами, а також міжнародні правозахисні організації та їх роль в історії Південної Америки. В історіографії, що досліджує чилійську хунту, прослідковуються дві концепції — ліберальна та соціалістична. Ліберальні дослідники підкреслюють необхідність військового путчу 1973-го для порятунку країни від комунізму. В їхніх монографіях найчастіше робиться акцент на економічні реформи, які були проведені «Чикаго бойз» за сприяння чилійського уряду, злочини чилійської хунти або применшуються, або виправдовуються як необхідні заходи з метою забезпечення порядку і стабільності.

Яскравим прикладом представників ліберального напрямку є Ніколас Маркес, який констатує, що попередній президент Чилі Сальвадор Альєнде поступово рухав країну до лівого тоталітаризму, був антисемітом та масоном, і переворот Піночета врятував Чилі від комуністичної прірви⁵⁵⁹. Подібною точки зору дотримується і популярний американський дослідник комунізму Річард Пайпс, який взагалі заперечує втручання США до військового перевороту в Чилі, а повалення соціалістичного уряду характеризує як реакцію на порушення Конституції урядом Альєнде, внаслідок чого чилійський парламент і звернувся до військових з проханням відновити законність⁵⁶⁰.

В українській історіографії в основному акцентується увага на позитивних наслідках перевороту 1973-го для Чилі. Зокрема Олекса Підлущий написав статтю в газеті День, де зазначає, що Аугусто Піночет витяг Чилі з прірви і зробив для економічного розвитку цієї країни стільки, як ніхто до нього не робив⁵⁶¹. Христина Соболев також написала статтю про чилійську хунту в журналі «Листи до приятелів»⁵⁶². Вона зазначає, що Сальвадор Альєнде намагався встановити планову економіку, змусити селян працювати у колгоспах, та ідеологічно контролювати населення. Але військові 1973 року врятували Чилі від перетворення на радянського сателіта.

Не дивлячись на те, що в російській історіографії є багато пропагандистських штампів, існують приклади і тих істориків, які не є ідеологічно заангажованими, такі як Ігор Мусський⁵⁶³, Володимир Шевелєв⁵⁶⁴ та Л.А. Макеева⁵⁶⁵. Вони розповідають про становлення Піночета як військового та політика, причини військового перевороту, приховані пружини діяльності Піночета, за допомогою яких він прийшов до влади та реалізовував свою політику, економічні реформи військової хунти, а також співпрацю чилійських силовиків з американськими та їх боротьбу з терористичними організаціями.

З метою більш детальної розробки історіографії, що стосується Чилі під правлінням Аугусто Піночета, досліджуються все нові аспекти його правління. Великий інтерес представляють дослідження, в яких аналізується релігійна політика військового режиму у Чилі. У статтях Деніса Джашарі⁵⁶⁶, Катаріні Девіс⁵⁶⁷, Девіда Кноултона⁵⁶⁸, Генрі Гурена⁵⁶⁹ та

⁵⁵⁹ Marquez N. La Dictadura Comunista de Salvador Allende. Individuo: Santiago, 2022. — 167 pp.

⁵⁶⁰ Пайпс Р. Коммунизм. — М., 2002. — С.163-167.

⁵⁶¹ Аугусто Піночет: кривавий диктатор чи рятівник нації? URL: <https://day.kyiv.ua/article/den-planety/avhusto-pinochet-kryvavyu-dyktator-chy-ryativnyk-natsiyi>

⁵⁶² Реформи ціною крові. URL: <https://lysty.net.ua/pinochet/>

⁵⁶³ Мусский И.А. 100 великих диктаторов. Вече: Москва, 2004. — 571 с.

⁵⁶⁴ Шевелев В. Диктаторы и боги: Чаушеску, Пиночет, Мао Цзэдун, Пол Пот. — Ростов н/Д.: изд-во «Феникс», 1999. — С. 12-86.

⁵⁶⁵ Макеева Л.А. Пиночет: опыт реформ в Чили (1973-1989 гг.) // Научные труды МПГУ. Серия: социально-исторические науки. С. 307-319.

⁵⁶⁶ Carrying the Cross: Popular Christian Communities and Religious Protest during Pinochet's Dictatorship, 1973-90. URL: https://www.researchgate.net/publication/380310555_Carrying_the_Cross_Popular_Christian_Communities_and_Religious_Protest_during_Pinochet's_Dictatorship_1973-90

⁵⁶⁷ Katharine Davis on the Role of the Catholic Church in Politics in Chile. URL: <https://berkeleycenter.georgetown.edu/posts/katharine-davis-on-the-role-of-the-catholic-church-in-politics-in-chile>

⁵⁶⁸ Mormonism and Guerrilla Violence in Chile. URL: https://www.academia.edu/3130559/Mormonism_and_Guerrilla_Violence_in_Chile

⁵⁶⁹ Gooren H. Encyclopedia of Latin American Religions. Springer: New York, 2019. — 1679 pp.

Густаво Гусмана⁵⁷⁰ досліджується становище католицької, протестантських, мормонської, єгівістської церков, а також юдейської общини в Чилі станом на 1973-1990. Якщо проаналізувати їхні статті, можна констатувати, що не дивлячись на репресивну політику режиму Піночета, він цілком лояльно ставився до цих релігійних організацій і навіть підтримував їх, хоча деякі представники цих віросповідань потрапили під маховик репресій за протести проти військової диктатури, найбільша кількість яких була серед католиків.

Другу групу складають історики, що дотримуються соціалістичної концепції. Вони класифікують режим Аугусто Піночета як фашистську диктатуру, яка виступила проти законно обраного демократичного уряду Сальвадора Альєнде та завадила соціальним реформам Народної Єдності, які мали б вирішити проблему економічної нерівності та відсталості Чилі. Класичним прикладом радянської історіографії є праця К.С.Тарасова «Таємна війна США проти Латинської Америки»⁵⁷¹. Тарасов вважає, що на противагу уряду Народної Єдності, який переміг на виборах 1970-го, ЦРУ прагнуло створити Національний фронт, у який увійшли би всі «реакційні та профашистські чилійські організації», які б могли знищити соціалістичний уряд. Самого Піночета автор називає фашистом, який встановив диктатуру та призвів Чилі до девальвації власної валюти та корупції.

Ліволіберальні історики, такі як Хуліо Гарсія⁵⁷², Вільям Блам⁵⁷³, Аріель Дорфман⁵⁷⁴, Дж. Патріс МакШеррі⁵⁷⁵ та Джон Дінгес⁵⁷⁶ основну увагу приділяють проблемі порушення прав людини, репресіям, зникненням людей та політичним убивствам, що проводилися в Чилі протягом 1973-1990 рр. Неоліберальна економічна модель, яка впроваджувалась у цей період, вважається причиною збільшення соціальної нерівності серед чилійців. Проаналізувавши та систематизувавши історіографію, що присвячена дослідженню військового режиму в Чилі в 1973-1990 рр., можна зробити висновки, що вона найкраще розроблена та систематизована в порівнянні з дослідженнями інших латиноамериканських режимів. Основну увагу дослідників займає військовий переворот 1973-го, операція Кондор, репресії проти опонентів, економічні реформи, а також відносини Чилі із США та сусідніми країнами. Незважаючи на полярні оцінки, всі історики сходяться на тому, що Аугусто Піночет виступив проти уряду Альєнде в останній місяць його каденції, поваливши його військовим шляхом, що його режим був репресивним, і він в 1990 році повернув демократію в Чилі. Щоправда, питання спільних американо-чилійських компаній поки що є недостатньо вивченими, а також політика Піночета стосовно релігійних установ потребує уточнення.

Важливе значення у статті надається *джерелам*. До офіційних насамперед відносяться чилійська Конституція 1925 р., що визначала політичний устрій Чилі протягом 1925-1973 рр⁵⁷⁷, а також нова Конституція 1980 р.⁵⁷⁸, основний акт правління Чилі 1974 р.⁵⁷⁹,

⁵⁷⁰ Guzman G. Attitudes of the Chilean Right toward Jews: From Acceptable Undesirables to Respected Businessmen. Jewish Latin America: Leiden, 2022. — 300 pp.

⁵⁷¹ Тарасов К.С. Тайная война США против Латинской Америки. — М.: Междунар. отношения, 1987. — С. 59-95.

⁵⁷² Garcia J. Pinochet: Vivir matando. Aguilar: Santiago, 2000. — 147 pp.

⁵⁷³ Blum W. Killing Hope — US Military and CIA Interventions Since World War II. Zed Books Ltd: New York, 2003. — P. 207-215.

⁵⁷⁴ Dorfman A. Exorcising Terror: The Incredible Unending Trial of Augusto Pinochet. Seven Stories Press: New York, 2002. — 224 pp.

⁵⁷⁵ McSherry J. Predatory States: Operation "Condor" and covert war in Latin America. Rowman & Littlefield Publishers, Inc: Lanham, 2012. — 321 pp.

⁵⁷⁶ Dinges J. The Condor Years: How Pinochet and His Allies Brought Terrorism to Three Continents. The New Press: New York, 2004. — 313 pp.

⁵⁷⁷ Constitución Política de la República de Chile, promulgada el 18 de septiembre de 1925. URL:

https://www.bcn.cl/historiapolitica/constituciones/detalle_constitucion?handle=10221.1/17659

⁵⁷⁸ Constitución Política de la República de Chile de 1980. URL: https://www.archivonacional.gob.cl/sites/www.archivonacional.gob.cl/files/images/articles-100316_archivo_03.pdf

⁵⁷⁹ Declaracion de principios del gobierno de Chile. URL: https://www.archivochile.com/Dictadura_militar/doc_jm_gob_pino8/DMdocjm0005.pdf

закон про амністію 1978 р.⁵⁸⁰ Протягом 1970-1980-х рр. про режим Піночета активно писала газета *The New York Times*⁵⁸¹. Вона акцентувала увагу на порушенні прав людини в Чилі, включно із катуванням, масовим зникненням, позасудові страти. Видання також висвітлювало роль США у підтримці режиму Піночета, включаючи фінансову та політичну допомогу, надану до та після перевороту 1973 р.. Національний архів безпеки Сполучених Штатів опублікував розсекречені меморандуми ЦРУ від 24 липня 1976-го⁵⁸², 22 серпня 1978-го⁵⁸³ та 18 січня 1979-го рр.⁵⁸⁴. Вони містять цінну інформацію про цілі та учасників операції Кондор, методи роботи та структуру спецслужб, а також занепокоєння ЦРУ з приводу участі спецслужб в ліквідації політичних опонентів за кордоном, внаслідок чого в нього можуть погіршитись відносини зі спецслужбами країн-учасників операції, та навіть з іншими західними партнерами.

До другої групи відносяться приватні джерела. Насамперед потрібно охарактеризувати мемуари безпосередніх учасників та свідків тих подій. Мемуари «Бесіди з Альєнде: Соціалізм в Чилі»⁵⁸⁵ представляють собою діалог між чилійським президентом Сальвадором Альєнде та французьким революціонером-журналістом Режи Дебре в 1971 р., у якому йшлося про стратегію мирного переходу до соціалізму, невтручання збройних сил в політику, вплив зовнішньої політики на Чилі та політичну еволюцію самого президента. Спогади Натанієля Девіса, американського посла в Чилі, є докладним і аналітичним поглядом на події в Чилі з 1971 по 1973 р.⁵⁸⁶. Девіс пропонує унікальне поєднання особистих спостережень та дипломатичного аналізу, висвітлюючи як внутрішні проблеми чилійського уряду, так і зовнішні чинники, що вплинули на його падіння.

Значну роль у нашому дослідженні відіграють автобіографічні спогади самого Аугусто Піночета⁵⁸⁷, його племінника Гонсало⁵⁸⁸ та онука Родріго⁵⁸⁹. Їхні мемуари пропонують поглянути на історію Чилі з точки зору прихильників військового режиму, зокрема намагаються легітимізувати військову диктатуру, захист репутації Піночета та переосмислення демократії, яка, на їх думку, не змогла врятувати Чилі від колапсу і хаосу. Свідчення колишнього офіцера ДІНА, Рікардо Лоуренса, надає інформацію про структуру і управління, об'єкти і підрозділи цієї служби, особисту участь та кар'єрний ріст, а також репресії проти Комуністичної партії Чилі⁵⁹⁰.

Говорячи про спогади учасників подій, не можна не сказати і про опонентів військової хунти. Збірник Арієля Дорфмана включає спогади різних діячів, що відображають широкий спектр реакцій на переворот — від політичного аналізу до поетичних роздумів та особистих спогадів⁵⁹¹. Серхіо Бітар, колишній міністр гірничої промисловості в соціалістично-

⁵⁸⁰ Decreto ley № 2.191, de 1978. URL: http://www.archivochile.com/Dictadura_militar/doc_jm_gob_pino8/DMdocjm0001.pdf

⁵⁸¹ New York Times, September 13, 1974, Page 37.

⁵⁸² CIA memorandum, "Operation Condor — Regional Co-operation Among Latin American Intelligence Services Against Terrorism," Secret, July 24, 1976. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/18419-national-security-archive-doc-03-cia-memorandum>

⁵⁸³ Memo about operation Condor — 1978/08/22. URL: <https://www.cia.gov/readingroom/document/00452069>

⁵⁸⁴ U.S. Senate, Subcommittee on International Operations, Foreign Relations Committee, Report, "Staff Report on Activities of Certain Intelligence Agencies in the United States," Top Secret/Sensitive, January 18, 1979 [Section on DINA and Operation Condor].

⁵⁸⁵ Allende S. Conversations with Allende: Socialism in Chile. N.L.B.: London, 1971. — 193 pp.

⁵⁸⁶ Davis N. The last two years of Salvador Allende. Cornell University Press: Ithaca and London, 1985. — 480 pp.

⁵⁸⁷ Pinochet A. El día decisivo: 11 de septiembre de 1973. Editorial Andrés Bello: Santiago, 1979. — 279 pp.

⁵⁸⁸ Pinochet G. Presidente Pinochet, libertador de Chile por la verdad histórica del 11 de Septiembre de 1973. Independently published: Santiago, 2023. — 233 pp.

⁵⁸⁹ Pinochet R. Persecución Final a Pinochet. Editorial Maye: Santiago, 2023. — 233 pp.

⁵⁹⁰ Chilean Tribunal, Testimony of former DINA officer, Ricardo Lawrence, "Minuta de Analisis [of DINA]," March 5, 2007. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/32164-document-7-chilean-tribunal-testimony-former-dina-officer-ricardo-lawrence-minuta-de>

⁵⁹¹ Bitar S. Prisoner of Pinochet: My Year in a Chilean Concentration Camp. University of Wisconsin Press: Madison, 2017. — 181 pp.

му уряді, розповідає про свій арешт та умови перебування в концентраційному таборі на острові Доусон — одному з найбільш суворих місць Чилі. В збірнику дослідника Стіва Дж. Стерна є свідчення очевидців дуже різних категорій — від прихильників до ворогів режиму Аугусто Піночета⁵⁹². Вони показують, як чилійське суспільство намагалось обміркувати та зберегти колективну пам'ять про його режим. В приватному архіві Василя Мітрохіна, колишнього співробітника архівного відділу Першого головного управління КДБ СРСР міститься інформація про співробітництво КДБ із соціалістом Сальвадором Альєнде, операцію «Тукан» з метою підірвати репутацію військового уряду в Чилі на міжнародному рівні, в тому числі й поширення фальшивої інформації про те, що ЦРУ були ініціаторами і керівниками операції Кондор в газеті The New York Times⁵⁹³.

Формування світогляду Аугусто Піночета

Аугусто Піночет народився 25 вересня 1915 р. в портовому місті Вальпараїсо в родині чилійців французького походження і був найстаршим із шістьох дітей. За іронією долі, в цьому ж місті в родині адвоката народився 1908 р. Сальвадор Альєнде. Батько Аугусто працював портовим митником, а прадід перебрався до Чилі із Франції і залишив для нащадків чималі статки⁵⁹⁴. В дитинстві у Аугусто були настільки великі проблеми з ногою, що її планували ампутувати. Але він наполягав на тому, щоб ногу залишили. Завдяки тренувальним вправам він зміг покращити власне здоров'я, і нога одужала. До свого вступу до військової академії у 1933 р. Піночет опікувався своїми молодшими братами та сестрами, будучи дуже суворим до них. Його сестри згадують, що в дитинстві він заздрив людям, які приходили до них у гості, оскільки вони виглядали більш заможними та впевненими у собі. Одним з його улюблених занять були військові ігри з його колекцією іграшкових солдатиків, а також барабани та труби.

Оскільки батьки Аугусто Піночета були набожними католиками, вони відправили сина навчатись до престижної католицької школи Ліцей французьких отців у Вальпараїсо. Це був приватний ліцей з жорсткою дисципліною, упором на французьку мову, гуманітарні науки та католицьке виховання. Однокласники описували Піночета як дисциплінованого, серйозного та стриманого учня, та не надто старанним у навчанні. У нього були труднощі з точними науками, проте хороші оцінки з історії та географії.

Вже в дитячому віці Аугусто настільки полюбив читати, що його мати сварила його, бо він зачитувався до опівночі. Він багато читав про війни за незалежність Чилі а також видатних чилійських постатей, що спонукало його обрати кар'єру військового. У 1973 р. він зазначав, що найбільш впливовими книгами у його житті були Біблія, Дон Кіхот Ламанчеський. В дорослому віці Піночет вже мав свою приватну бібліотеку. Після його смерті стало відомо, що в його бібліотеці зібрано понад 55 тис. книг на суму 3 млн. доларів. В його колекції було багато рідкісних та антикварних книг, причому купувались вони на народні кошти. Усі ці книги були присвячені переважно темам політики, та історії Латинської Америки. Художня література, а тим паче поезія, диктатора на той час вже не цікавили.

На формування світогляду майбутнього диктатора вплинуло і бурхливе політичне життя в Чилі. Коли Піночет був підлітком, у 1920-ті рр. країною правив полковник Ібаньєс, що отримав прізвисько «Муссоліні Нового світу», а в 1952 р. вдруге прийшов до влади вже шляхом виборів. 1932 р. полковник Грове оголосив Чилі соціалістичною республікою, яка, втім, протрималась лише 12 днів. На початку 1930-х тут існували навіть Ради робітників, селян і солдатів. Наприкінці 1930-х — початку 1940-х рр. в Чилі вже діяв Народний фронт.

⁵⁹² Stern S. Battling for Hearts and minds: Memory Struggles in Pinochet's Chile, 1973–1988. Duke University Press: Los-Angeles, 2006. — 572 pp.

⁵⁹³ Mitrokhin V. The Mitrokhin archive: the KGB and the world. Allen Lane The Penguin Press: London, 1999. — 1048 pp.

⁵⁹⁴ Мусский И.А. 100 великих диктаторов. Вече: Москва, 2004. — С. 203.

Але найбільш впливовими були християнські демократи (ХДП), Національна партія (НП), комуністи і соціалісти, лідером яких був майбутній політичний конкурент Аугусто Піночета — Сальвадор Альєнде.

Він був антисемітом, захоплювався євгенікою, що прослідковується у захищеній ним дисертації, де стверджується, що алкоголізм, психічні захворювання та злочинність носять спадковий характер, і на посаді міністра охорони здоров'я він намагався просувати закон про примусову стерилізацію алкоголіків, злочинців та психічно хворих людей⁵⁹⁵. Згодом тричі невдало намагався балотуватись у президенти — у 1952-му, 1958-му та 1964-му рр. Окрім того, він був масоном і перебував у складі ложі Progreso №4, що входила до Великої ложі Чилі й притримувалась схожих принципів з масонською Об'єднаною великою ложею Англії. Ложа не була політичною установою, проте допускала своїх членів до участі в політиці на особистому рівні. Керуючись ідеєю допомоги суспільству, члени Progreso №4 прагнули підтримувати реформи, що були спрямовані на покращення життя суспільства, а також проголошували гасла мирного співіснування між класами.

Початок військової кар'єри

У віці 18 років він вступив до військового училища, провчився до 1937-го. Не дивлячись на те, що він не був здібним учнем, він вирізнявся дисципліною та наполегливістю. Варто додати, що чилійська армія формувалась на зразок німецької, оскільки в другій половині XIX — початку XX ст. до Чилі приїжджали інструктори спочатку з Пруссії, а потім і об'єднаної Німеччини, які принесли до збройних сил цієї країни залізну дисципліну та німецький однострій. В 1942 році Аугусто Піночет одружився з Лусією Іріарт, донькою міністра внутрішніх справ. І з цього моменту його кар'єра пішла вгору, оскільки завдяки дружині йому вдалося заручитись необхідними знайомствами серед політичної еліти, і незабаром його прийняли у військову академію чилійського генштабу. До 1949 року Аугусто служив у провінціальних гарнізонах. Тоді ж поступив до військової академії, з 1954 р. там же викладав військову географію та логіку. Під час навчання у військовій академії вже почав виявляти великий інтерес до аналітики, планування, геополітики та військової доктрини.

Його політичні погляди на цей час вже сформувалися у вигляді авторитарного націоналізму. В 1956 р. його відправили у складі чилійської військової місії в Сполучені Штати. Там він досліджував тактику боротьби з партизанами, а також геополітичний підхід Сполучених Штатів до Латинської Америки. Він досконало оволодів англійською мовою, що дало йому змогу домовлятись в майбутньому з американським урядом. Робота у військовій місії переконувала Піночета в загрозі глобального комунізму. Окрім того, він зацікавився ідеями національної безпеки та внутрішнього контролю. Після повернення на батьківщину в 1959-му сорокарічний Аугусто приміряв на собі генеральські погони⁵⁹⁶.

Політична ситуація в Чилі 1960–1973 рр.

В другій половині 1960-х у Чилі правили християнські демократи, лідер яких Едуардо Фрей проводив доволі радикальну соціальну та економічну політику — конфіскація великих землеволодінь з виплатою компенсацій, а також часткова націоналізація гірничої промисловості. Ці заходи розділили чилійський народ на тих, хто вважав перетворення занадто радикальними, і критиків недостатньої рішучості уряду. Його популярність впала внаслідок інфляції в 1970 р.⁵⁹⁷ В цей же час Піночет перебував на різних командних посадах в армії, і навіть розганяв протести гірняків. Цікавий факт — він числився разом з Рене

⁵⁹⁵ Marquez N. La Dictadura Comunista de Salvador Allende. Individuo: Santiago, 2022. — P. 22.

⁵⁹⁶ Мусский И.А. 100 великих диктаторов. Вече: Москва, 2004. — С. 204.

⁵⁹⁷ Пайпс Р. Коммунизм. — М.: «Московская школа политических исследований», 2002. — С. 163.

Шнейдером і Карлосом Пратсом у списку тих офіцерів, яких змовники мали знешкодити в першу чергу. Але Піночет з Пратсом вціліли, загинув лише Шнейдер в 1970-му⁵⁹⁸.

Того ж року відбулися нові вибори, на яких перемогу здобув блок Народної єдності на чолі з Сальвадором Альєнде, який за два місяці до своєї перемоги 4 вересня уклав угоду із ХДП про те, що вони підтримають його кандидатуру з умовою, що він буде дотримуватись політичного плюралізму та поважати Конституцію. 4 листопада Альєнде вступив на пост президента Чилі. До складу уряду окрім соціалістів входили також і комуністи на чолі з Луїсом Корваланом, яким були надані ключові пости в економічних міністерствах. Вони зайнялись націоналізацією банківської системи, гірничої промисловості та інших підприємств. Ці рішення приймалися в обхід чилійського законодавства, на основі наказів. Окрім націоналізації промисловості почалась колективізація сільського господарства. Внаслідок нової земельної політики спалахнула нестача продуктів харчування⁵⁹⁹.

Не дивлячись на те, що новий чилійський президент заявляв про мирний соціалістичний шлях, серед чилійських лівих не було єдності. В країні орудувала ліворадикальна організація «Лівий Революційний рух» (Movimiento de Izquierda Revolucionaria, MIR), яка вимагала від президента більш радикальних заходів. Члени цієї організації активізувались після масової амністії 1970-го та скасування заборони на їх діяльність. Мірісти здійснювали замах на офіцерів та університетських викладачів, захоплювали дрібні та середні підприємства, що не підлягали експропріації, проводили самозахоплення земель⁶⁰⁰. Мірісти навіть намагались розкуркулити секту «Колонія Дігнідад», де жили етнічні німці, оскільки в неї було забагато, на їхню думку, землі. Але засновник секти Пауль Шефер наказав зібрати по 50 кулеметів, а також роздав кожному сектанту по пістолету. Тому комуністи не наважились зайти на їх територію. Альєнде знав про незаконні акції розкуркулення, але ніяких заходів не здійснював. Станом на літо 1972-го мірісти пройшли до уряду, що змусило ХДП перейти до стану опозиції⁶⁰¹. В останні роки каденції Альєнде уряд контролював радіо і більшу частину преси⁶⁰².

Починаючи з 1958 р. американці почали уважно слідкувати за подіями в Чилі, активно фінансуючи християнських демократів на противагу Альєнде та розгортали активну антикомуністичну пропаганду. Внаслідок націоналізації рудників американських компаній ІТТ, Анаконда та Коннекотт, а також відмови чилійського уряду виплатити їм компенсації уряд США почав у 1971 р. поступово урізати кредити для Сантьяго, а згодом проводив політику економічного удушення Чилі, обриваючи потік західних інвестицій у неї. Прийшовши до влади, Сальвадор Альєнде відновив дипломатичні зв'язки з Кубою, а також зблизився із Радянським Союзом та Німецькою Демократичною Республікою (НДР), спецслужби яких вкладали багато фінансів у виборчі кампанії для перемоги лівих. Оскільки чилійська компартія була найбільш чисельною та організованою у Південній Америці, Чилі представляла великий інтерес для ідеологічної експансії СРСР. Комуністичні країни надали позики Чилі більш ніж на півмільярда доларів, але її було недостатньо для порятунку підірваних чилійських фінансів⁶⁰³.

Вже в грудні 1971 р. в Сантьяго почалися перші антиурядові протести, восени 1972 р. пройшли два найбільші страйки приватних торговців та водіїв вантажівок, що призвели до паралічу транспортних шляхів та дефіциту продовольства. Проти MIR боролася неофашистська організація «Батьківщина та Свобода» (Patria y Libertad), організовувала на-

⁵⁹⁸ Шевелев В. Диктаторы и боги: Чаушеску, Пиночет, Мао Цзедун, Пол Пот. — Ростов н/Д.: изд-во «Феникс», 1999. — С. 37.

⁵⁹⁹ Пайпс Р. Коммунизм. — М.: «Московская школа политических исследований», 2002. — С. 164.

⁶⁰⁰ Marquez N. La Dictadura Comunista de Salvador Allende. Individuo: Santiago, 2022. — P. 46.

⁶⁰¹ Гордиенко А.Н. Войны второй половины XX века. — Мн.: Литература, 1998. — С. 480.

⁶⁰² Пайпс Р. Коммунизм. — М.: «Московская школа политических исследований», 2002. — С. 167.

⁶⁰³ Келер Д. Секреты Штази: история знаменитой разведки ГДР. Русич: Смоленск, 2000. — С. 434.

пад на залізниці, автокаравани, а також підриви нафтопроводів та електростанцій⁶⁰⁴. Сам Сальвадор Альєнде дедалі більше підпадав під вплив радикальних комуністів, і у відповідь на протести оголосив військовий стан в 21 провінції країни⁶⁰⁵.

Опозиційні партії відкрито критикували уряд, а головне, продовжували існувати конгрес і верховний суд. 6 серпня 1973 р. Сальвадор Альєнде востаннє звернувся до ХДП з пропозицією про новий союз, але оскільки останні вимагали припинити націоналізацію промисловості і створити коаліційний уряд, відмовив їм. У відповідь палата депутатів у 81 голос проти 45 винесла вердикт, що президент порушив Конституцію, присвоївши собі надзвичайні повноваження, обмеживши свободу слова та підпорядкувавши органи юстиції політичним цілям. Але оскільки в чилійській Конституції не було положення про імпічмент, палата звернулася до збройних сил з проханням відновити силу національних законів⁶⁰⁶. Чилійська армія була ще однією силою, яка була налаштована проти соціалістичного уряду. Вона вважала себе в особливому становищі в суспільстві і постійно втручалася в політичні процеси, скидаючи правителів, які їй не подобалися⁶⁰⁷.

Багато чилійських офіцерів та генералів, в тому числі і Аугусто Піночет, отримали освіту на американській базі в Панамі, і їх не влаштовували занадто тісне зближення Сантьяго з Гаваною. Значна частина військових перебувала під впливом антикомунізму. Під час каденції Альєнде в 1971 р. Аугусто був призначений командиром гарнізону Сантьяго, і коли в червні 1973 р. спалахнуло повстання під командуванням Роберта Супера, Піночет керував його розгромом, змовники були заарештовані, а після перевороту у вересні їх було амністовано та поновлено по службі⁶⁰⁸. У вересні того ж року, коли генерал чилійської армії Карлос Пратс пішов у відставку, Піночета призначили на цю посаду. Що стосується його політичних поглядів, то він був антикомуністом, але під час правління соціалістів не говорив про свої переконання публічно, а на організацію путчу наважився лише тоді, коли дізнався, що його підтримає абсолютна більшість в армії.

Військовий переворот у Чилі

11 вересня 73-го, через 18 днів після звернення палати до військових, в Чилі відбувся військовий переворот. Ще зранку путчисти захопили владу по всій країні, а в робітничих кварталах столиці робітничі загони протистояли солдатам. Перед початком заколоту Аугусто Піночет та його колеги звернулися до усіх чилійців по радіо: «Президент Республіки має негайно передати свою посаду Збройним силам та карабінерам Чилі. Збройні сили та карабінери єдині, щоб розпочати історичну та відповідальну місію боротьби за визволення батьківщини та недопущення того, щоб наша країна залишалася під марксистським ярмом, та відновлення порядку. Робітники Чилі можуть бути впевнені, що економічні та соціальні досягнення, яких вони досягли на сьогоднішній день, принципово не зміняться. Преса, радіостанції та телеканали, лояльні до руху Народної єдності, повинні припинити свою діяльність з висвітлення подій з цього моменту. В іншому випадку вони отримають покарання з повітря та землі»⁶⁰⁹. Альєнде і 49 захисників зачинилися в президентському палаці Ла-Монеда і готувалися відстрілюватись до останнього. Цілий день майор Санчес, генерал Баеса та адмірал Карвахаль за порученням Піночета неодноразово дзвонили до Ла-Монеди з метою запропонувати Альєнде добровільно піти з посади та без перешкод покинути країну.

⁶⁰⁴ Жаринов К. Терроризм и террористы: исторический справочник. Харвест: Минск, 1999. — С. 137.

⁶⁰⁵ Гордиенко А.Н. Войны второй половины XX века. — Мн.: Литература, 1998. — С. 481.

⁶⁰⁶ Там само. С. 482.

⁶⁰⁷ Шевелев В. Диктаторы и боги: Чаушеску, Пиночет, Мао Цзэдун, Пол Пот. — Ростов н/Д.: изд-во «Феникс», 1999. — С. 29.

⁶⁰⁸ Там само. С. 12.

⁶⁰⁹ Perrault G. El libro negro del capitalismo. Txalaparta: Tafalla, 2001. — P. 186.

Оскільки Альєнде відмовився, два бомбардувальника почали скидати бомби на палац Ла-Монеда, а 11 танків обстрілювали установу. Розуміючи марність подальшого спротиву, Альєнде наказав захисникам Ла-Монеди покинути палац і попрощався з ними, а сам пішов до себе в кабінет і застрелився з АК-47, який йому подарував Фідель Кастро. Після загибелі президента влада перейшла до рук хунти, яку утворили генерал Аугусто Піночет, адмірал Хосе Меріно, генерал ВПС Густаво Лі та генерал корпусу карабінерів Сесар Мендоса⁶¹⁰.

Праві політики сподівалися, що хунта після путчу влада одразу ж перейде до цивільних, але цього не відбулося, і в своєму радіозверненні до народу Піночет оголосив, що в Чилі запроваджується військовий стан і задля боротьби проти терористів та відновлення порядку в Чилі всі партії та організації тимчасово розпускаються. Глава хунти обґрунтував такий крок тими аргументами, що за попередні десятиріччя ліворадикальні настрої настільки поширилися в чилійському суспільстві, особливо серед молоді, що покінчити з ними за короткий час буде непросто. А, по-друге, Піночет став відчувати смак влади. Його політичні амбіції все більше зростали⁶¹¹.

Правові засади влади військової хунти

Після військового путчу новий чилійський уряд видав ряд постанов, що мали за мету легітимізувати їх політику. «Декларація принципів уряду Чилі», розміщена в газеті «Меркуріо» 13 березня 1974 року, дала чилійським громадянам зрозуміти, що «уряд не вважає невід'ємною ознакою сутності чилійської демократії традицію загальних виборів та конституційної зміни урядів, Конституції буде дотримуватись тією мірою, як це дозволяє сучасне становище країни. Армія та сили порядку не встановлюватимуть терміни свого правління, оскільки задача моральної, інституціональної і матеріальної перебудови країни вимагає глибокої і тривалої діяльності». Влітку 1974 р. було прийнято декрет-закон № 527 «Про юридичний статус правлячої хунти»⁶¹², в якому Аугусто Піночет проголошувався «верховним носієм влади». Він наділив себе широкими повноваженнями, в тому числі й самостійно оголошувати військовий стан, схвалювати чи відхиляти будь які закони, призначати чи змішувати суддів.

В Чилі було встановлено військово-авторитарний режим із зовнішньою атрибутикою президентської республіки, де влада держава не обмежувалась ні парламентом, ні політичними партіями. З метою уникнення звинувачень в порушенні Конституції, військові правителі приймають 18 грудня 1974 р. декрет-закон № 788⁶¹³, відповідно з яким усі декрети хунти, незалежно від того, чи йдуть вони врозріз з Конституцією, чи ні, носять характер поправок до неї. Декрет-закон № 2.191. надавав амністію всім особам, відповідальним за кримінальні злочини, скоєні між 11 вересня 1973 і 10 березня 1978 р⁶¹⁴. Тобто під амністію потрапляли: військові та поліцейські, які брали участь у репресіях, викраденнях, тортурах, позасудових страхах; будь-які державні службовці, причетні до порушень правами людини у роки диктатур. Закон був одностороннім, він не звільняв політичних ув'язнених чи опозицію, а саме захищав агентів режиму. Судді, навіть якщо розслідували злочини часів перевороту та репресій, були зобов'язані припиняти справи на підставі амністії. Це унеможливило притягнення до відповідальності винних у зникненнях і вбивствах 1973-1978 рр.

⁶¹⁰ Ibid.

⁶¹¹ Шевелєв В. Диктаторы и боги: Чаушеску, Пиночет, Мао Цзэдун, Пол Пот. — Ростов н/Д.: изд-во «Феникс», 1999. — С. 42.

⁶¹² Decreto ley 527: Aprueba estatuto de la junta de gobierno. URL: <https://www.bcn.cl/leychile/navegar?idNorma=6164>

⁶¹³ Decreto ley 788: Dicta normas sobre el ejercicio del poder constituyente. URL: <https://www.bcn.cl/leychile/navegar?idNorma=204417>

⁶¹⁴ Decreto ley № 2.191, de 1978. URL: http://www.archivochile.com/Dictadura_militar/doc_jm_gob_pino8/DMdocjm0001.pdf

Нова чилійська Конституція 1980 р.⁶¹⁵ була розроблена з метою зміцнення авторитарної влади Піночета, обмеження впливу опозиції та закріплення ринкових економічних засад. Вона набула чинності після спірного референдуму, який відбувався за умов суворого контролю та репресій. Конституція формально визнавала громадянські права та свободи, але на практиці вони були обмежені цензурою та репресіями.

Соціальна природа та гібридний характер військового режиму у Чилі (1973–1990)

На початку правління хунта представляла собою щось на кшталт колективного керівництва. Ніхто з четвірки особливо не виділявся. Однак поступово Піночет почав висуватись на провідну роль. Уже в перші роки правління він повністю зосередив уся владу у своїх руках. Піночет прибрав зі свого шляху можливих конкурентів. Генерал Густаво Лі отримав відставку. Адмірал Меріно згодом був позбавлений реальної влади. Міністр внутрішніх справ Оскар Бонілья загинув в авіакатастрофі за нез'ясованих обставин⁶¹⁶. Активісти «Patria y Libertad» вітали переворот і підтримали новий режим. Однак лідер організації Пабло Родригес оголосив про розпуск організації. Оскільки свою місію він вважав завершеною.

Окрім того, Піночет не збирався терпіти колишніх союзників з досвідом підпільно-терористичної боротьби. Майже усі колишні праві терористи пішли працювати в репресивний апарат нового уряду, або в пропагандистські відділи. 11 жовтня 1973 р. генерал Піночет заявив, що головна мета його уряду — боротьба з марксизмом, а досягнення національної єдності вимагає деполітизації та деідеологізації суспільного життя. Він висунув задачу досягти економічного зросту, соціальної справедливості через проведення прагматичної і реалістичної політики під керівництвом кваліфікованих спеціалістів, що є вільними від усіляких політичних поглядів та симпатій. Ідеологи режиму стверджували, що Чилі поки що не може дозволити собі таку розкіш, як демократія. Необхідно спочатку підготувати економічні, соціальні та культурні передумови для неї. Вже наприкінці вересня 1973 р. було розпущено національний конгрес, оскільки він, на думку нових лідерів, не впорався з вимогою дотримуватись всіх законодавчих вимог, що висувались до усталеної процедури прийняття законів. Піночет говорив, що в Чилі формується «нова демократія — без плюралізму та політичних партій»⁶¹⁷. В перші роки правління режим Піночета вирізнявся відверто репресивним характером. Військовий режим одразу ж оголосив стан «внутрішньої війни». Солдати, серед яких було багато фанатичних католиків, влаштовували багаття з книг Леніна, Сталіна, Альєнде, Кастро, Хо Ши Міна та інших комуністичних політиків, а також затримували жінок, одягнених у джинси, розрізали їх з вигуками: «жінки у Чилі носять сукні!»⁶¹⁸

Аугусто Піночет заявив, що з усіх ворогів Чилі найбільшу загрозу становить комуністична партія і її потрібно знищити, доки вона не посилилася. В 1973–1974 головну роль в репресивних акціях відігравали розвідслужби. Питому роль в них відігравали й армійські частини. Було запроваджено військові трибунали, що замінили громадянські суди. А 18 червня 1974 р. декрет-закон № 521 від офіційно закріпив існування антитерористичного поліцейського підрозділу — Національне розвідувальне управління (DINA), яка вже діяла під назвою Комісія DINA з жовтня по листопад 1973 р.⁶¹⁹. Було видано наказ доноси-

⁶¹⁵ Constitución Política de la República de Chile de 1980. URL: https://www.archivonacional.gob.cl/sites/www.archivonacional.gob.cl/files/images/articles-100316_archivo_03.pdf

⁶¹⁶ Там само.

⁶¹⁷ Шевелєв В. Диктаторы и боги: Чаушеску, Пиночет, Мао Цзэдун, Пол Пот. — Ростов н/Д.: изд-во «Феникс», 1999. — С. 44.

⁶¹⁸ Blum W. Killing Hope — US Military and CIA Interventions Since World War II. Zed Books Ltd: New York, 2003. — P. 215.

⁶¹⁹ Decreto ley 521: Crea la Direccion de Inteligencia Nacional (DINA). URL: <https://www.bcn.cl/leychile/navegar?idNorma=6158>

ти на чилійців «без Бога та батьківщини». Керівником DINA став Мануель Контрерас Сепульведа, завідуючим — Хорхе Еспіноса. До середини 1970-х DINA нараховувала до 15 тис. співробітників, значна частина яких пройшли підготовку в «Школі Америк» у Форт-Гуліку. Були свідчення, що головним консультантом зі створення DINA виступав тодішній резидент у Сантьяго Р. Уоррен.

Багато репресованих комуністів та соціалістів запроторили до найбільшого футбольного стадіону в Сантьяго, який перетворили на в'язницю і назвали «Вілла Грімальді». Найвідомішою жертвою «Вілли Грімальді» був чилійський співак Віктор Хара. Його катували кілька днів і переламали кисті рук. Від побоїв він загинув. Створюється декілька концентраційних таборів для політичних в'язнів, найбільш суворі з яких були в Пісагуа та Чакабуко в пустелі Атакама на півночі Чилі. Окрім того, концтабори будувались і на крайньому півдні країни, де був субантарктичний клімат. Один із них — на острові Доусон. Спеціальна робоча група Комісії ООН з прав людини встановила, що чилійські силовики активно застосовували фізичне катування та психологічний тиск на політв'язнів: позбавляли їх їжі, сну, імітували розстріли та ін⁶²⁰.

На острів Доусон було відправлено колишнього міністра гірничої промисловості в уряді Альєнде Серхіо Бітара. Його заарештували в перший же день перевороту і кілька днів тримали в ізоляції у військовій школі. Потім йому і ще групі затриманих зав'язали очі, скрутили руки і відправили на острів, де умови були вкрай суворими: холод, дощ, виснажлива фізична праця з лопатами і кайлами, конвоїри з автоматами та ізоляція від зовнішнього світу. Температура на острові Доусон часто опускалась нижче за нуль, майже постійно дощило, дув вітер і йшов сніг. Зимою день був коротким, а сонця довгими годинами не було. Жили в'язні в погано утеплених дерев'яних бараках, митись доводилось в холодній воді, одяг та постіль постійно були мокрими. Їжі було недостатньо, тому люди страждали від втрати ваги та виснаження⁶²¹.

Ув'язнених змушували виконувати важку роботу — рити канави, тягати дерева, будувати дороги під постійним холодом та загрозою насилля. Конвоїри постійно погрожували, а іноді й били в'язнів. Арештантам заборонялося спілкуватись один з одним, їх могли покарати навіть за спів чи не підняття рук. Внаслідок ізоляції від материка та атмосфери невизначеності арештанти не знали, чи їх вб'ють, чи можливо коли небудь звільнять. Хоча катувань на Доусоні було менше, ніж багатьох інших місцях, психологічний тиск був постійним⁶²². Керівника чилійської компартії, що також сидів у таборі на острові Доусон, Луїса Корвалана, обміняли в 1976 р. на радянського дисидента Володимира Буковського, що відкрив для всього світу інформацію про радянську каральну психіатрію. З цього приводу в радянському суспільстві навіть гумореска ходила: «обміняли Корвалана на Володьку-хулігана. Де б нам ще такого взяти, щоб на Брежнєва змінити?»⁶²³

Уже тоді режим у Сантьяго прозвали фашистським, подекуди навіть нацистським. Причини такої характеристики полягали, по-перше, у масових репресіях в 1970-ті рр. По-друге, в силових структурах чилійської хунти дійсно служили колишні нацисти, які після поразки Третього рейху втекли від правосуддя до Чилі та інших країн Латинської Америки. Наприклад, колишній штандартенфюрер СС Вальтер Рауф, що винайшов газенагени, був консультантом DINA. Допомігав у організації стеження та допитів. Найвідомішим нацистом-утікачем, що працював на чилійські сили безпеки, був Пауль Шефер —

⁶²⁰ Реформи ціною крові. URL: <https://lysty.net.ua/pinochet/>

⁶²¹ Bitar S. Prisoner of Pinochet: My Year in a Chilean Concentration Camp. University of Wisconsin Press: Madison, 2017. — P. 75.

⁶²² Ibid. P. 128.

⁶²³ Шевелєв В. Диктаторы и боги: Чаушеску, Пиночет, Мао Цзедун, Пол Пот. — Ростов н/Д.: изд-во «Феникс», 1999. — С. 52.

колишній санітар Вермахту, голова секти «Колонія Дігнідад». На території колонії були влаштовані катівні, де людей били електричним струмом.

Більш того, на Піночета працював навіть бригадний генерал Мігель Краснофф, (справжнє ім'я — Михайло Семенович Краснов) — внучатий племінник відомого російського колабораціоніста, начальника Головного управління козацьких військ при Міністерстві окупованих східних територій райху Петра Миколайовича Краснова. В листопаді 1974 р. Краснофф був причетний до викрадення чилійської журналістки Діани Аарон, яка писала статті про ситуацію у Чилі після путчу. Її відправили до табору, де вона була вбита співробітниками таємної поліції. Але насправді соціальна природа чилійського режиму була неоднорідною і гібридною. Оскільки вона поєднувала риси як класичної військового авторитаризму та елементи вільної ринкової економіки, що більше характерно для лібералізму.

Політика Аугусто Піночета передбачала не лише боротьбу з комуністами та соціалістами, але і економічні реформи. Хунті дістався від Альєнде складний економічний спадок. Зовнішній борг Чилі складав приблизно 3 млрд. американських доларів. На відміну від військових режимів у Аргентині та Уругваї, які зробили ставку на державний сектор, чилійський режим поставив на приватний. Навколо Піночета згуртувались чилійські економісти, чимало з яких навчались у Чикагському університеті під керівництвом Мільтона Фрідмена, за що їх прозвали «Чикаго бойз»⁶²⁴. Вони розробили програму переходу до вільної ринкової економіки. Економічні реформи військового режиму можна розділити на два етапи. На першому етапі (1974-1981) проект «Чикаго бойз» втілювався в чистому вигляді: відмова від усіх форм державного регулювання, лібералізація імпорту, свобода для іноземного капіталу та місцевого приватного, активне залучення зовнішніх інвестицій. Під час масової приватизації 1974-1978 рр. колишнім власникам повернули 294 промислових підприємства. Підприємства продавались за низьку ціну, а подекуди взагалі віддавались безкоштовно. Серйозну увагу уряду А. Піночета було звернено на третинний сектор промисловості — обробні галузі, орієнтовані на експорт, та сільське господарство. В основу їх розвитку було покладено принцип «порівняльних переваг», який означав переважне виробництво таких товарів, для яких Чилі були оптимальні природно-кліматичні умови в порівнянні з іншими країнами⁶²⁵.

Деревообробна, целюлозно-паперова, тютюнова галузі та виробництво вин і фруктів благополучно розвивалися швидкими темпами, цьому сприяла і допомога приватного іноземного капіталу. Було проведено часткову модернізацію цих експортних галузей обробної промисловості, що дозволило підвищити технічну оснащеність, енергоозброєність і продуктивність праці. Зрозуміло, подібні зміни торкнулися і експортних видобувних галузей. В рамках неоліберальної моделі було реорганізовано сільське господарство та частково систему землеволодіння Чилі. Відмовившись визнати результати аграрних перетворень уряду ХДП та уряду Народної єдності, режим Піночета відновив права та повернув 2,8 млн. гектар землі колишнім власникам (з 10 млн. га, експропрійованих у 1964-1973 рр.); кооперативному руху було покладено край, колективна власність перетворювалася на приватну⁶²⁶.

Але на другому етапі економічних реформ (1982-1989) розпочалася економічна криза, збільшився зовнішній борг Чилі перед інвесторами, уряд був змушений брати нові займи для погашення старих. Для боротьби з кризою було розроблено наступну тактику — продовження приватизації та надання субсидій приватному сектору, повернення до державних регулювань економічних процесів. Було підвищено митні тарифи, встановлено прямий контроль над 15 чилійськими банками, здійснювалася виплата зовнішнього боргу. Таким чином під державним контролем опинилося 70% капіталу фінансової сфери. Але

⁶²⁴ Huneus C. The Pinochet Regime. Lynne Rienner Pub: London, 2007. — P. 308.

⁶²⁵ Ibid. P. 312.

⁶²⁶ Ibid. P. 343.

після завершення кризи в середині 80-х від прямого державного контролю поступово відійшли. В 1984 р. було розпочато новий етап приватизації, що включав: нове перегрупування всередині економічної еліти, транснаціоналізацію нових чилійських елітно-економічних груп, тобто встановлення спільного контролю чилійських та транснаціональних власників над приватизованими підприємствами, технологічну модернізацію приватизованих традиційних галузей⁶²⁷.

Вперше в чилійській історії Піночет доручив створити так звану «карту бідності», тобто карту найбільш бідних районів країни, і де можна було б покращити інфраструктуру чи побудувати школи, автостради чи лікарні. Піночет був першим із чилійських президентів, хто відвідав острів Пасхи. На цьому острові було побудовано мережу готелів та лікарень, що перетворило їх на популярний туристичний курорт. Військовий режим проклав автомобільні дороги, об'єднав населені пункти з центральним та південним шляхом. А децентралізація та запровадження приватних пенсійних фондів дозволило підвищити пенсії, що поновило довіру простих чилійців до влади⁶²⁸.

Істотне розширення постачання фруктів, вин, рибопродуктів, виробів деревообробки на світові ринки зробило Чилі світовим експортером цієї продукції. Загалом кількість підприємств, що працювали на експорт, збільшилась у 13 разів. Але головне полягало в тому, що чилійський експорт, де найбільшу питому вагу займали мідь і селітра, вдалося диверсифікувати і зробити менш уразливим до коливань кон'юнктури світового ринку. В результаті антикризових дій та більш зваженого підходу до приватизації інфляція в Чилі скоротилась до 9-15%, темпи зростання ВВП піднялися в 1984-1988 рр. до 6%. В 1989 — до 8,5%. Вдалося виплатити зовнішній борг на суму 2 млрд. доларів, скоротивши таким чином внутрішній борг на 7 %, безробіття скоротилось на 9 %. Таким чином, чилійська економіка була визнана найбільш здоровою, динамічною, досконалою і взірцевою серед країн Латинської Америки⁶²⁹.

Подібними успіхами могли похвалитись лише Уругвай та Бразилія. В той час як Аргентина, яка на початку XX століття вважалася найбагатшою країною Південної Америки, так і не змогла вийти з економічної кризи. Як проблеми, так і успіхи розвитку чилійської економіки неминуче впливали на політичну ситуацію у країні. Взаємовплив економіки та політики при режимі Піночета мав свої особливості: економічні успіхи визначали політичну стабільність, згодом сприяючи поступовому «охолодженню» диктатури. Взаємозв'язок і економіко-політична взаємозалежність при обліку зовнішніх факторів дають специфічне, відмінне від європейських історичних прикладів, своєрідність диктатури Піночета — диктаторський режим проводить у життя неоліберальну економічну модель.

Щодо зовнішньої політики, то після перевороту було поновлено партнерство зі Сполученими Штатами, а також з іншими південноамериканськими країнами, де при владі стояли такі ж самі військові хунти — Бразилія, Перу, Болівія, Парагвай, Уругвай та Аргентина. В рамках Холодної війни та боротьби з комунізмом їхнє військово-стратегічне партнерство не в останню чергу полягало в спільній участі в операції «Кондор» — кампанії з боротьби проти комуністів та соціалістів у Південній Америці, особливо проти їх збройних формувань. Чилі зіграла роль в офіційному запуску операції «Кондор» в 1976 р.⁶³⁰. Ініціативу висунув керівник чилійської спецслужби Мануель Контрерас. Напередодні операції в 1975 р. він запросив керівників розвідок Аргентини, Болівії, Парагваю та Уругваю для

⁶²⁷ Ibid. P. 352.

⁶²⁸ Реформи ціною крові. URL: <https://lysty.net.ua/pinochet/>

⁶²⁹ Макеева Л.А. Пиночет: опыт реформ в Чили (1973-1989 гг.) // Научные труды МПГУ. Серия: социально-исторические науки. С. 319.

⁶³⁰ CIA memorandum, "Operation Condor — Regional Co-operation Among Latin American Intelligence Services Against Terrorism," Secret, July 24, 1976. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/18419-national-security-archive-doc-03-cia-memorandum>

спільної координації дій. Він став ключовою фігурою в операції. DINA приступила до операцій за кордоном, подаючи це все як відповідь на зростаючу загрозу режиму з-зовні. Мішенню Піночета стають противники хунти, що перебували в екзилі. Було навіть запропоновано «Проект Андреа», що передбачав вбивство політичних противників на території інших країн. Першою жертвою став Карлос Пратс, що проживав у Аргентині. 30 вересня 1974 року він разом з дружиною був підірваний у власному автомобілі прямо посеред Буенос-Айресу. Потім почалось полювання на колишнього міністра оборони при Альєнде Орландо Летельєра, який відверто у вигнанні критикував політику режиму. 11 вересня 1976-го його позбавили громадянства, а через 10 днів — убили агенти DINA у Вашингтоні. DINA організовувала стеження, викрадення, екстрадиції та вбивства дисидентів навіть на території інших південноамериканських країн⁶³¹.

Чилійські силові органи активно застосовували в ході операції «Кондор» різноманітні види катувань та психологічного тиску. Одним із найпоширеніших був електрошок, що застосовувався як до чоловіків, так і до жінок. Електроди прикладали до уразливих ділянок тіла, або жертву приковували до металевого ліжка, по якому пускали струм. Ув'язнених також підвішували за кисті рук, великі пальці, били кулаками, кийками, металевими прутами. Часто удари наносили по обличчю, ниркам, животу, ламали ребра та вибивали зуби. В якості психологічного тиску застосовувались погрози вбивства членів родини, або їх згвалтування. Підкидалися підроблені протоколи з допитів, щоб жертва думала, що її родичів катують. Жертву тривалий час утримували в одиночній камері, в повній пітьмі або з постійним світлом. Арештованих душили мокрою тканиною, занурювали в діжки з екскрементами, практикувалось сексуальне насилля та інші види катувань. Як аргентинський, так і чилійський режими активно практикували так звані «польоти смерті». Людину накачували наркотиками, саджали в літак чи гелікоптер, відлітали подалі від узбережжя та кидали у відкритий океан⁶³².

Чилійські силові структури діяли не лише в країнах-учасниках операції «Кондор», а й на території Еквадору, США, Канади, Італії, Франції, Іспанії, Португалії та Швеції. Щоправда, в більшості з цих країн часто обходилося без гучних операцій, метою яких було вбити опонентів, а просто стеження за ними. Сполучені Штати через ЦРУ надавали чилійським силовикам фінансову та технологічну допомогу, включно зі створенням телекомунікаційної мережі Condortel, обмін розвідданими та логістична підтримка операцій. DINA разом із іншими латиноамериканськими державами сформувала таємну мережу, неофіційно її називали «паралельна держава», займаючись викраденнями, катуваннями і вбивствами. Масові вбивства закріпили за DINA занадто одіозну репутацію, і в 1977 р. її було розформовано. Замість неї утворили Національний Інформаційний Центр (SPI). Як і DINA, SPI напяму підкорялось Аугусто Піночету. Керівника цієї організації Контрераса навіть заарештували, повісивши на нього провину за вбивство Летельєра, як ніби Піночет і не видавав наказ про його вбивство і йому про нього нічого не було відомо⁶³³.

Головними його ворогами були Радянський Союз, Східна Німеччина та Куба. Вже 14 вересня 1973 р. ЦК КПРС опублікував заяву, в якій засудив дії реакційних сил в Чилі, нехтування ними демократичними інститутами і конституційними нормами. В СРСР починається потужна кампанія в підтримку «Героїчного народу Чилі». Всі соціалістичні країни Східної Європи, за виключенням Румунії, розірвали дипломатичні відносини з Чилі⁶³⁴. Ма-

⁶³¹ McSherry J. *Predatory States: Operation "Condor" and covert war in Latin America*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc: Lanham, 2012. — P. 109.

⁶³² Ibid. P. 70.

⁶³³ Dinges J. *The Condor Years: How Pinochet and His Allies Brought Terrorism to Three Continents*. The New Press: New York, 2004. — P. 187.

⁶³⁴ Шевелев В. *Диктаторы и боги: Чаушеску, Пиночет, Мао Цзедун, Пол Пот*. — Ростов н/Д.: изд-во «Феникс», 1999. — С. 45.

ючи на меті демонізувати режим Піночета, радянські спецслужби після перевороту 1973 р. провели велику операцію дезінформації під кодовою назвою «Тукан». Для цього розвідслужби СРСР використовували свої резидентури в Західній Європі, Латинській Америці, Північній Америці та ООН. Наприклад, кореспондентам американської газети The New York Times підкидалися матеріали про масові розстріли, тортури, викрадення опозиціонерів⁶³⁵. Багато чого в цих матеріалах було перебільшено та подавалося у вигідному для радянської пропаганди ключі. Радянські газети писали «викривальні» статті, часто підготовлені співробітниками КДБ. Окрім того, американські силові структури зазнали звинувачень в організації та безпосередній участі в катуваннях в ході операції «Кондор». Не дивлячись на те, що хоч ЦРУ і не брало участі у викраденнях, тортурах під час операції «Кондор» і тим паче не очолювало її, воно було в курсі всього, що відбувається в Південній Америці і не заважали військовим диктаторам⁶³⁶.

Тим не менш, завдяки операції «Тукан» вдалося посилити акції протесту в Європі, добитись обговорення в ООН порушень прав людини в Чилі, вплинути на ставлення деяких урядів Західної Європи до чилійської хунти. КДБ та Штазі вербували чилійських студентів до терористичних угруповань для партизанської війни на території Чилі. СРСР, НДР та Куба фінансували, тренували, постачали зброю та надавали військових радників таким терористичним угрупованням як «MIR», «Молодіжному руху Лаутаро» (MJL), та «Патріотичному Фронту імені Мануеля Родрігеса» (FMPR). Після приходу до влади Аугусто Піночета мірісти продовжували бойові дії, влаштовували замаху на прихильників режиму, мали філіали у США — Нью-Йорк, Вашингтон, Чикаго, а також в містах Південної Америки. Станом на 1983 рік організація була повністю винищена⁶³⁷.

Спільним для «MIR», «MJL» та «FMPR» було те, що вони намагалися розпалити в Чилі громадянську війну проти правлячого уряду. Організації скоювали напади на цивільних осіб чилійського походження, а також іноземців, головним чином американців. Атакували в'язниці, лінії комунікацій, казарми, склади зі зброєю. Особливо часто нападів зазнавали об'єкти, що належали американцям, промислові підприємства, і навіть мормонські церкви⁶³⁸. 7 вересня 1986 р. терористи здійснили спробу замаху на Аугусто Піночета, але їх підвів гранатомет і він вижив. Одним із найбільш гучних терактів «FMPR» був напад на в'язницю в Сантьяго. Гелікоптер спустився над в'язничним двором, опустивши вниз величезний кошик, прив'язаний мотузкою 30-метрової довжини. Ув'язнені заскочили в неї, і їх підняли вгору. Поліції не вдалося виявити, куди зник гелікоптер, як не вдалося знайти і слідів утікачів. Цю організацію вдалося знешкодити лише в середині 1990-х рр.⁶³⁹

«Я — практикуючий католик. І одна з причин, чому я взяв участь у подіях 11 вересня 1973 р. полягала в тому, що я — християнин. Але це було дуже важко для мене, оскільки церква була незгідна з цим. Церква вважала, що я надто жорсткий, але я не впевнений, що це дійсно так» — заявив Піночет в одному з інтерв'ю⁶⁴⁰. Піночет посилався на католицькі принципи, але не збирався дозволяти церковним діячам контролювати його дії. Хоча значна частка чилійських католицьких священників привітали переворот Піночета, сам папа римський Іоанн Павло II засудив хунту за надмірну жорстокість до комуністів⁶⁴¹.

І саме серед католиків був найбільший відсоток противників режиму хунти. Масова підтримка населення на перший погляд забезпечувала католицькій церкві рівень захисту, недоступний політичним партіям у Чилі. Тим не менш, режим намагався репресувати тих

⁶³⁵ New York Times, March 20, 1977.

⁶³⁶ Mitrokhin V. The Mitrokhin archive: the KGB and the world. Allen Lane The Penguin Press: London, 1999. — P. 488.

⁶³⁷ Жаринов К. Терроризм и террористы: исторический справочник. Харвест: Минск, 1999. — С. 113.

⁶³⁸ Там само. С. 137.

⁶³⁹ Келер Д. Секреты Штази: история знаменитой разведки ГДР. Русич: Смоленск, 2000. — С. 455.

⁶⁴⁰ Pinochet and the Catholic church. URL: <https://www.forgingmemory.org/narrative/pinochet-and-catholic-church>

⁶⁴¹ Ibid.

церковних діячів, що активно критикували його. Зокрема, кардинал Сільва неодноразово заявляв про свою опозиційність щодо хунти, за що зазнав звинувачень в шахрайстві, обмеженого доступу до ЗМІ та різкої критики. Станом на 1975 р. понад 300 священників було вислано за межі країни. Це говорить про те, що режим сприймав деяких духівників як загрозу своєї стабільності⁶⁴².

Вже в середині 1970-х в маргіналізованих районах Сантьяго виникли так звані «Популярні християнські спілки» (*Comunicades Cristianas Populares*, ССР). ССР представляли собою релігійний рух, тісно пов'язаний з «теологією визволення» — лівацькою ідеологією, яку розробили спецслужби радянські та кубинські спецслужби для країн Латинської Америки, намагаючись поєднати комунізм з християнством та привабити християн на свій бік. Ця теологія стала дуже популярною серед значної частини католицьких служителів латиноамериканських країн. В кінці 1970-початку 1980-х ці общини перетворились на центри духовної та громадянської солідарності. Релігійні обряди використовувались у якості протесту. Учасники ССР активно проводили публічні сцени хресного шляху, молебні в пам'ять про зниклих, а релігійні свята перетворювались у демонстрації. В 1983-1986 рр. їхні мирні акції протесту переросли у такі масштаби, що поліції стало складно їх розганяти. Але в кінці 1980-х значна частина лівих католиків відійшли від «теології визволення», стали займати більш обережну позицію. Після повернення до демократії у 1990 р. ССР почали втрачати свої позиції в чилійському суспільстві, доки зовсім не розформувались⁶⁴³.

Окрім католиків, значну частку християн у Чилі складали члени різних протестантських деномінацій, особливо баптисти, методисти, п'ятидесятники, харизмати, а також мормони та Свідки Єгови. Серед німецької діаспори в Чилі було багато лютеран. Не дивлячись на те, що Аугусто Піночет був католиком, на відміну від своїх іспанського та португальського колег-одновірців Франціско Франко та Антоніу Салазара, не дискримінував і не переслідував представників інших християнських конфесій за релігійною ознакою. Головним для нього була не конфесійна приналежність, а політична лояльність. Чи не головною причиною такої толерантності до некатолицьких церков у Чилі була пов'язана в тому числі і з тим, що їх керівні центри знаходились у США, і вони отримували допомогу від американських місій. У режиму просто не було причин перешкоджати релігійним структурам, які приходили з країни його головного союзника в Холодній війні⁶⁴⁴.

Багато американських місіонерів не лише підтримували місцеві церкви, а й відкривали нові приходи, недільні школи, просували радіопередачі і програми з підготовки пасторів. Більшість американських місій уникали прямої критики військового режиму, акцентуючи увагу на навчанні духовному відродженню, особистому спасінню та гуманітарній допомозі. Тому влада не чинила перепон їх роботі, а часто навіть допомагала їм. Місіонери зі Сполучених Штатів, з одного боку, сприяли поширенню релігійного плюралізму в Чилі, а з іншого, забезпечили зміцнення режиму. В 1970-1980-ті у Чилі можна було спостерігати стрімке зростання кількості євангельських протестантів, особливо серед бідних міських кварталів та сільських общин. Церкви ставали простором духовної та соціальної підтримки в умовах репресій та економічних криз. Але на відміну від католицької церкви, яка через такі організації, як «Вікаріят Солідарності» критикувала дії уряду та виступала за права людини, протестанти зайняли здебільшого нейтральну або навіть проурядову позицію⁶⁴⁵.

⁶⁴² Katharine Davis on the Role of the Catholic Church in Politics in Chile. URL: <https://berkleycenter.georgetown.edu/posts/katharine-davis-on-the-role-of-the-catholic-church-in-politics-in-chile>

⁶⁴³ Carrying the Cross: Popular Christian Communities and Religious Protest during Pinochet's Dictatorship, 1973–90. URL: https://www.researchgate.net/publication/380310555_Carrying_the_Cross_Popular_Christian_Communities_and_Religious_Protest_during_Pinochet's_Dictatorship_1973-90

⁶⁴⁴ The Development of Religious Liberty in Chile, 1973–2000. URL: <https://digitalcommons.law.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2005&context=lawreview>

⁶⁴⁵ The Growth and Development of Non-Catholic Churches in Chile. URL: <https://www.jstor.org/stable/43920097>

Це можна пояснити акцентом євангельських протестантів на особистій духовності, а не на політичній боротьбі. Деякі пастори навіть вбачали у військових волю Божу для наведення порядку. Знаючи про це, Аугусто Піночет часто запрошував їх на державні заходи, і намагався продемонструвати перед світом повагу до цих общин, щоб підкреслити плюралізм і релігійну свободу в країні. Все ж таки серед протестантів були і опозиційно налаштовані віряни, та вони складали меншість і не мали такого ж впливу серед народу, як опозиційні католики. Серед протестантів мало хто захоплювався «теологією визволення». Мало того, що в комуністичних Нікарагуа та Кубі протестантів активно утискали, так ще й в багатьох некомуністичних країнах Латинської Америки протестантські церкви часто ставали об'єктами атак лівих радикалів. І чилійські протестанти усвідомлювали, яка доля на них очікує в разі приходу комуністів до влади⁶⁴⁶.

Найбільш централізованими американськими релігійними організаціями в Чилі були Церква Ісуса Христа Святих Останніх Днів (ЦІХСОД, мормони), а також Свідки Єгови⁶⁴⁷. Після перевороту 1973-го мормонська церква отримала потужний імпульс зростання, яке можна пояснити поєднанням релігійного посилення та соціально-економічного контексту Чилі — соціальна структура, орієнтована на менеджмент і мобільність, а також ідеологічний вакуум, породжений політичними репресіями. Мормонська церква створила міцну організаційну структуру, що об'єднувала людей різного соціального прошарку, створюючи своєрідний вертикальний скелет суспільства⁶⁴⁸.

Більша половина новонавернених належала до робітничого та небагатого прошарку населення. Так, серед 707 чоловіків-мормонів у 1986 р. і близько 45 % були бідними чи безробітними. Ріст ЦІХСОД був особливо помітний в приміських та робітничих кварталах міст тих регіонів, де орудували ліві бойовики. У 1984-1990 рр. Центральним офісом ЦІХСОД у Чилі було зафіксовано 193 напади MJL та FPMR на мормонські церковні установи. Комуністичні повстанці сприймали мормонські церкви як інструмент духовної експансії з боку США, що загрожувала місцевому укладу. Але в Чилі напади обмежувались в основному руйнуванням закладів і нечасто призводили до людських жертв⁶⁴⁹.

Що стосується Свідків Єгови в Чилі в період 1973-1990 рр., то на початок перевороту вони були у списку тих груп населення, що підлягали винищенню. Серед перших затриманих після 11 вересня 1973 р. були і Свідки Єгови. Але після допитів, коли військові з'ясували про їх політичний нейтралітет, ставлення до них змінилось і єговісти стали одними з перших груп затриманих після путчу, яких відпустили на свободу. На відміну від деяких інших країн Латинської Америки їх діяльність офіційно не заборонялась. Вже в січні 1974 р. влада дозволила чилійським єговістам провести асамблею на стадіоні Санта-Лаура, що стала одним із перших масових релігійних заходів після путчу. Єговістів нерідко запрошували як цінних спеціалістів на робочі місця арештованих лівих активістів. Втім, між владою та єговістами траплялись і непорозуміння. Вони були пов'язані із відмовою членів цієї організації служити в армії, віддавати пошану державному прапору та вставати під час виконання державного гімну⁶⁵⁰.

Окрім різних християнських деномінацій в Чилі проживали і юдеї. Після приходу до влади Аугусто Піночета до Чилі почали повертатись єврейські підприємці, в яких уряд Сальвадора Альєнде конфіскував підприємства і які були змушені виїхати за

⁶⁴⁶ Pentecostalization and Politics in Paraguay and Chile. URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/9/11/340>

⁶⁴⁷ A Cold War Perspective of Religions: The Catholic and LDS Churches in Chile, 1973–1990. URL: <https://epubs.utah.edu/index.php/historia/article/view/946>

⁶⁴⁸ Mormonism and Chilean Exceptionalism. URL: https://www.academia.edu/2031198/Mormonism_and_Chilean_Exceptionalism

⁶⁴⁹ Mormonism and Guerrilla Violence in Chile. URL: https://www.academia.edu/3130559/Mormonism_and_Guerrilla_Violence_in_Chile

⁶⁵⁰ Gooren H. Encyclopedia of Latin American Religions. Springer: New York, 2019. — P. 699.

кордон. Лідери єврейських організацій отримали теплий прийом від представників військової хунти. Генерал Густаво Лейх підкреслив, що військові визнають внесок як іноземців, так і їх нащадків в прогрес нації і заявив, що не потерпить антисемітських акцій. Було підкреслено дотримання релігійних свобод. Військові вітали євреїв з їх релігійними святами. В 1974 р. генерал Сесар Мендоса відвідав синагогу німецькомовних євреїв. В 1977 р. навіть сам Піночет побував у синагозі, і цей жест повторювався щорічно до кінця його правління. Євреї сприймалися як шановані бізнесмени, а під маховик репресій потрапили лише ті євреї, що колись співпрацювали з соціалістичним урядом⁶⁵¹.

Не можна сказати, що режим Аугусто Піночета не змінювався. Він адаптувався до вимог часу та суспільних потреб. Першим кроком до лібералізації був так званий «План Чакарільяс». Виступаючи 9 липня 1977 р. в місті Чакарільяс, Піночет оголосив програму політичних змін, що мали пройти в три етапи до 1991 р.: 1. Формування Правління збройних сил як цілісного політичного інституту. 2. Поступове залучення цивільних до політики протягом 5 років. 3. Створення нової Конституції та вибори нового президента. 1978 р. було прийнято закон про звільнення від відповідальності усіх, що брали участь у протидержавній діяльності протягом 1973-1978 рр.⁶⁵² В 1980 р. було написано нову Конституцію, а в березні 1981 р. вона вступила в дію⁶⁵³. Однак втілення її основних статей — про вибори, конгрес та партії відкладався на 8 років. Повноваження конгресу здійснювала військова хунта. Терміном на 8 років Піночета було оголошено конституційним президентом з правом переобрання. В березні 1987 р. було прийнято закон про політичні партії, що значно покращило репутацію хунти за кордоном і сприяло переходу частини опозиції на бік уряду. В 1988 р. військовий уряд скасував військовий стан у Чилі, допустив діяльність політичних партій і навіть дозволив повернутись до країни колишнім активістам лівих партій та керівникам профспілок⁶⁵⁴.

30 серпня того ж року було оголошено передвиборчу кампанію, на якій Піночет представив свою кандидатуру. Йому протистояло 16 опозиційних партій. Голосування почалося 5 листопада. На виборчі ділянки були запрошені представники опозиції, котрі боялися фальсифікації результатів виборів з боку військових. Це був серйозний удар по режиму військових та самолюбству диктатора, оскільки він був упевнений в перемозі. За Піночета проголосувало 43 % виборців, проти — 55 %. В ніч з 5-6 листопада в Ла-Монеді було скликано нараду, де представники хунти обговорювали власну поразку на виборах. Не дивлячись на те, що Аугусто Піночет під час радіовиступу назвав результати голосування помилкою чилійців, він заявив, що поважає вердикт виборців і результати голосувань⁶⁵⁵.

Наприкінці 1989 р. в Чилі відбулись президентські та парламентські вибори. Перед ними було створено коаліцію під назвою «Згода в ім'я демократії», до якої увійшли представники 17 опозиційних партій від соціалістів до консерваторів. Кандидатом від ХДП був Патрісіо Ейлвін. Він здобув перемогу, набравши 55,2 % голосів. 11 березня 1990 р. він став новим президентом Чилі. Генерал Піночет пішов з поста президента, однак за ним закріпилась посада головного головнокомандувача сухопутними військами Чилі та зберігався вплив на політичне життя країни.

⁶⁵¹ Guzman G. Attitudes of the Chilean Right toward Jews: From Acceptable Undesirables to Respected Businessmen. *Jewish Latin America*: Leiden, 2022. — P. 205.

⁶⁵² Decreto ley № 2.191, de 1978. URL: http://www.archivochile.com/Dictadura_militar/doc_jm_gob_pino8/DMdocjm0001.pdf

⁶⁵³ Constitución Política de la República de Chile de 1980. URL: https://www.archivonacional.gob.cl/sites/www.archivonacional.gob.cl/files/images/articles-100316_archivo_03.pdf

⁶⁵⁴ Mario A. Pinochet: biografía militar y política. Ediciones B: Santiago, 2019. — P. 352.

⁶⁵⁵ Ibid. P. 360.

Аугусто Піночет у відставці

ХДП продовжувала курс Піночета на неоліберальну модернізацію Чилі. Між Ейлвіном і Піночетом було досягнуто угоди, що вони обидва будуть виконувати ролі, що відведені їм Конституцією. Однак одразу ж виникла проблема розслідування злочинів диктатури. В той же час Патрісіо Ейлвін був украй обережним і розумів, що військові можуть знову втрутитись в політичне життя держави. Він пропонував «розслідувати і простити». Однак чилійські ліві політичні кола і асоціації родичів зниклих без вісти наполягали на повному розслідуванні злочинів режиму і покаранні винних. Під тиском суспільства президент створив Комісію правди та примирення. Тільки за перший місяць своєї діяльності комісія отримала 2300 скарг на військову хунту. Дані про жертви були вкрай суперечливими. В багатьох публікаціях йшлося про 40 тисяч закатованих та 3 тис. пропалих без вісти. За даними Міжнародної амністії загинуло близько 30 тис. чоловік. В березні 1991 р. Комісія правди та примирення опублікувала доповідь, за даними якої в роки правління військової хунти загинуло 2279 чоловік. Комісія прийшла до висновків, що диктатура була винна в масових порушеннях прав людини, але при цьому не ставила за мету покарати злочинців, а досягти національного примирення⁶⁵⁶.

Патрісіо Ейлвін по телезверненню попросив вибачення у жертв військового режиму та їх родичів, пообіцявши матеріальну і моральну компенсацію. Але коли Піночет дізнався про результати Комісії, він відкинув їх. До того ж військові заявили, що путч 1973 р. і подальші репресії були викликані «станом війни». В 1995 р. новий уряд Едуардо Фрея Руїса-Тагле заарештував керівників таємної поліції Піночета — Мануеля Контрераса і Педро Еспіносу. Це призвело до політичної напруги, оскільки Аугусто Піночет та його соратники все ще користувались чималим впливом. В 1998 р. він пішов з посади командувача сухопутними військами, проте пожиттєво залишався сенатором у верхній палаті чилійського конгресу.

17 вересня цього ж року Піночета заарештували під час візиту на лікування до Лондону. Іспанський суддя Бальтазар Гарзон висунув колишньому диктатору звинувачення у вигляді 300 позовів з приводу масових вбивств, катувань, викрадення, які торкнулися навіть громадян Іспанії. Але адвокати генерала усі позови відхиляли. Окрім того, за Піночета заступилася колишня прем'єрка Великобританії Маргарет Тетчер, яка була вдячна йому за підтримку Британії у Фолклендській війні 1982 р. з Аргентиною. З цієї причини Лондон відмовився екстрадувати його до Іспанії. 2005 р., коли Піночету виповнилося 89 років, його вирішили все ж таки притягнути до відповідальності за вбивство близько 119 дисидентів у 1975 р. Але судовий процес зупинився головним чином через витік терміну давності злочину. І все ж таки Піночета за несплату податків було поміщено під домашній арешт. Готувався новий судовий процес, який обірвався смертю Аугусто Піночета в 2006 році. Під час поховання колишнього диктатора в Чилі відбулися масові протести, сутички правих активістів з лівими. Ці політичні акції свідчать про те, що чилійське суспільство й досі не може прийти до єдиної точки зору з приводу Аугусто Піночета, ким же він все таки був — катом чи рятівником Чилі від комуністичної загрози⁶⁵⁷.

Висновки. Проаналізувавши джерела та літературу, в яких досліджується історія Аугусто Піночета в якості військового, політика і президента, можна перейти до наступних висновків. Аугусто Піночет розпочинав свою кар'єру як військовий, і постійно підвищував свою кваліфікацію, служачи в армійських частинах, навчаючись і викладаючи у військових навчальних закладах, а також стажуючись за кордоном. На формування його світогляду вплинули такі чинники, як католицька віра, військові виші, а також перебування в

⁶⁵⁶ Шевелев В. Диктаторы и боги: Чаушеску, Пиночет, Мао Цзедун, Пол Пот. — Ростов н/Д.: изд-во «Феникс», 1999. — С. 78.

⁶⁵⁷ Реформи ціною крові. URL: <https://lysty.net.ua/pinochet/>

США, де в нього остаточно сформувалися праві антикомуністичні погляди. Під час правління ХДП в 1964-1970 рр. та соціалістів 1970-1973 рр. Піночет уже займав високі посади в армії. На цих етапах він відверто не демонстрував свої антикомуністичні погляди, вселяв довіру в Сальвадора Альєнде, придушував протести невдоволених, за що його підвищили до звання генерала чилійської армії. І наважився Аугусто очолити переворот 1973 р. лише після того, як дізнався, що проти Альєнде налаштована більшість військових.

Внаслідок насильницького зміщення цивільного уряду, заборону усіх політичних організацій, масові репресії, особливо в 1973-1979 рр., а також залучення до роботи в чилійські силові структури колишніх нацистів, режим Аугусто Піночета називали фашистським і навіть нацистським. Але по факту це була всього лише звичайна військова диктатура, яка не спиралася на фашистську партію, не планувала створити однопартійний тоталітарний устрій, подібний до фашистської Італії та нацистської Німеччини. Головною опорою військового уряду була армія, а очолював державу колектив генералів — хунта, де, втім, Піночет висунувся на провідну роль. Соціальна природа чилійського військового режиму була неоднорідною, гібридною, оскільки поєднувала авторитарний режим з вільною економікою. Більш того, Аугусто Піночет наголошував, що спочатку збирається покінчити з комуністами, а потім поступово повернутися до демократичного устрою. І таким чином гібридність політичного режиму дозволила йому згодом демократизуватись і відновити сили чилійського громадянського суспільства.

Для чилійської хунти вкрай важливим було не лише боротися з червоною чумою та відновлення політичної стабільності, але й розвивати економіку, поставивши на приватний сектор. У Чиказькому університеті навчалися чилійські спеціалісти, що проводили ліберальні економічні реформи в державі, що полягали в розбудові інфраструктури, боротьбі з бідністю, наданні свободи приватному чилійському сектору та іноземним компаніям, залученні іноземних інвестицій, іноді під державним контролем. Такі заходи допомогли Чилі стати найбільш багатою та розвиненою країною на південноамериканському материка, а уряд Піночета став популярним серед народу.

В зовнішній політиці провідну роль відігравали відносини Чилі зі Сполученими Штатами, а також з Аргентиною, Парагваєм, Уругваєм. Болівією, Бразилією та іншими латиноамериканськими державами, де при владі стояли військові хунти. Протягом 1976-1982 рр. ці держави брали участь у операції «Кондор», коли проводилися операції з вбивств, викрадень, екстрадиції опозиції на території інших країн. Головними зовнішньополітичними противниками Чилі в період 1973-1990 рр. були комуністичні країни Східної Європи, окрім Румунії, а також Куба. Вони не лише проводили дипломатичний бойкот Чилі, а й демонізували її режим в ході заходів дезінформації, а також розпалювали там тероризм.

У той час як політичні партії переслідувались, для католицької, протестантських, мормонської церков, а також Свідків Єгови та юдеїв проголошувалася свобода віросповідання. Не дивлячись на католицьку віру, Аугусто Піночет не пов'язував її з чилійською національною ідентичністю, як його іспанський та португальський колеги і не утискав людей за національною чи релігійною ознаками. Для нього не важливо було, до якої церкви ходить людина, а її політична відданість. Саме католики становили найбільшу кількість репресованих, оскільки серед них було найбільше критиків військового режиму. Після перевороту 1973 р. чилійські протестанти, мормони та Свідки Єгови почали зростати в чисельності. Саме американські місіонери цих конфесій сприяли розширенню політичного плюралізму в цій країні. Окрім того, Піночет підтримував чилійську юдейську общину, що також зростала.

По мірі того, як у Чилі розвивались економічна та релігійна свободи, поступово назріла необхідність у свободі політичній. У другій половині 1980-х рр. військові поступово ле-

галізували політичні партії, навіть опозиційні, дозволяли їм брати участь у політичному житті Чилі. В результаті виборів 1990 рр. перемогли християнські демократи і Піночет змушений був поступитися. Цим він показав, що поважає вибір чилійців і не буде боротись за пост голови держави до останнього. Свою місію він вважав виконаною. Не дивлячись на відставку, Піночет все ще мав політичний вплив на країну в якості генерала армії та довічного сенатора. Його двічі намагалися притягнути до відповідальності за злочини проти людяності, що скоїв його режим. Але під час останнього суду в 2005-2006 рр. серце старого Аугусто Піночета зупинилося. Військова диктатура 1973-1990 рр. призвела чилійське суспільство до розколу на противників та прихильників Піночета. Його постать і досі серед чилійців вважається суперечливою. Одні вважають його диктатором, катом невинних людей, а інші — національним героєм, що не побоявся встати проти хаосу, нестабільності, червоної чуми та витягнув Чилі з економічної пірви.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

I. Джерела

1. Allende S. *Conversations with Allende: Socialism in Chile*. N.L.B.: London, 1971. — 193 pp.
2. Bitar S. *Prisoner of Pinochet: My Year in a Chilean Concentration Camp*. University of Wisconsin Press: Madison, 2017. — 181 pp.
3. Chilean Tribunal, Testimony of former DINA officer, Ricardo Lawrence, “Minuta de Analisis [of DINA],” March 5, 2007. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/search?s=torture&op=Search&page=10>
4. Chile 1 Jan 73 — 31 March 1974. URL: <https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/201910/Chile%20Jan%2001%201973%20-%20Mar%2031%201974.pdf>
5. Chile 1 April 1974. URL: <https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/201910/Chile%20%28Apr%2001%20C%201974%29.pdf>
6. Chilean Tribunal, Testimony of former DINA officer, Ricardo Lawrence, “Minuta de Analisis [of DINA],” March 5, 2007. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/32164-document-7-chilean-tribunal-testimony-former-dina-officer-ricardo-lawrence-minuta-de>
7. CIA memorandum, “Operation Condor — Regional Co-operation Among Latin American Intelligence Services Against Terrorism,” Secret, July 24, 1976. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/18419-national-security-archive-doc-03-cia-memorandum>
8. Constitución Política de la República de Chile, promulgada el 18 de septiembre de 1925. URL: https://www.bcn.cl/historiapolitica/constituciones/detalle_constitucion?handle=10221.1/17659
9. Constitución Política de la República de Chile de 1980. URL: https://www.archivonacional.gob.cl/sites/www.archivonacional.gob.cl/files/images/articles-100316_archivo_03.pdf
10. Davis N. *The last two years of Salvador Allende*. Cornell University Press: Ithaca and London, 1985. — 480 pp.
11. Declaración de principios del gobierno de Chile. URL: https://www.archivochile.com/Dictadura_militar/doc_jm_gob_pino8/DMdocjm0005.pdf
12. Decreto ley 521: Crea la Dirección de Inteligencia Nacional (DINA). URL: <https://www.bcn.cl/leychile/navegar?idNorma=6158>
13. Decreto ley 527: Aprueba estatuto de la junta de gobierno. URL: <https://www.bcn.cl/leychile/navegar?idNorma=6164>
14. Decreto ley № 2.191, de 1978. URL: http://www.archivochile.com/Dictadura_militar/doc_jm_gob_pino8/DMdocjm0001.pdf

15. Decreto ley 2300: Establece forma especial de acreditar fallecimiento de las personas cuyo deceso se produzca en las circunstancias que indica, para fines de seguridad social. URL: <https://www.bcn.cl/leychile/navegar?idNorma=6873>
16. Decreto ley 788: Dicta normas sobre el ejercicio del poder constituyente. URL: <https://www.bcn.cl/leychile/navegar?idNorma=204417>
17. Memo about operation Condor — 1978/08/22. URL: <https://www.cia.gov/readingroom/document/00452069>
18. Mitrokhin V. The Mitrokhin archive: the KGB and the world. Allen Lane The Penguin Press: London, 1999. — 1048 pp.
19. Pacepa I. Disinformation: Former Spy Chief Reveals Secret Strategies for Undermining Freedom, Attacking Religion, and Promoting Terrorism. WND Books: Washington, 2013. — 15-16 pp.
20. New York Times, September 16, 1973, Page 1.
21. New York Times, September 13, 1974, Page 37.
22. New York Times, September 22, 1975, Page 32.
23. New York Times, June 9, 1976, Page 1.
24. New York Times, March 20, 1977.
25. New York Times, July 30, 1978, Page 2.
26. New York Times, April 22, 1979, Page 3.
27. New York Times, July 3, 1983, Page 3.
28. New York Times, September 14, 1986, Page 3.
29. New York Times, September 4, 1988, Page 2.
30. Pinochet A. El dia decisivo: 11 de septiembre de 1973. Editorial Andrés Bello: Santiago, 1979. — 279 pp.
31. Pinochet A. Pinochet: patria y democracia. Andrés Bello: Santiago, 1983. — 242 pp.
32. Pinochet G. Presidente Pinochet, libertador de Chile por la verdad histórica del 11 de Septiembre de 1973. Independently published: Santiago. — 233 pp.
33. Pinochet R. Persecución Final a Pinochet. Editorial Maye: Santiago, 2023. — 233 pp.
34. Stern S. Battling for Hearts and minds: Memory Struggles in Pinochet's Chile, 1973–1988. Duke University Press: Los-Angeles, 2006. — 572 pp.
35. U.S. Senate, Subcommittee on International Operations, Foreign Relations Committee, Report, "Staff Report on Activities of Certain Intelligence Agencies in the United States," Top Secret/Sensitive, January 18, 1979 [Section on DINA and Operation Condor].

II. Література

1. Августо Піночет: кривавий диктатор чи рятівник нації? URL: <https://day.kyiv.ua/article/den-planety/avhusto-pinochet-kryvavyu-dyktator-chy-ryativnyk-natsiyi>
2. Гордиенко А.Н. Войны второй половины XX века. — Мн.: Литература, 1998. — С. 478-486. — (Єнциклопедия военного искусства).
3. Жаринов К. Терроризм и террористы: исторический справочник. Харвест: Минск, 1999. — 304 с.
4. Келер Д. Секреты Штази: история знаменитой разведки ГДР. Русич: Смоленск, 2000. — С. 434-457.
5. Макеева Л.А. Пиночет: опыт реформ в Чили (1973-1989 гг.) // Научные труды МПГУ. Серия: социально-исторические науки. С. 307—319.
6. Мусский И.А. 100 великих диктаторов. Вече: Москва, 2004. — 571 с.
7. Реформи ціною крові. URL: <https://lysty.net.ua/pinochet/>
8. Пайпс Р. Коммунизм. — М.: «Московская школа политических исследований», 2002. — С. 163-167.

9. Тарасов К.С. Тайная война США против Латинской Америки. — М.: Междунар. отношения, 1987. — С. 59-95.
10. Фаллиго Р. Всемирная история разведывательных служб — Со времён холодной войны до наших дней. / Пер. с фр. А. Чекмарева. — М.: ТЕРРА — Книжный Клуб, 1998. — С. 245-250.
11. Шевелев В. Диктаторы и боги: Чаушеску, Пиночет, Мао Цзэдун, Пол Пот. — Ростов н/Д.: изд-во «Феникс», 1999. — С. 12-86.
12. A Cold War Perspective of Religions: The Catholic and LDS Churches in Chile, 1973–1990. URL: <https://epubs.utah.edu/index.php/historia/article/view/946>
13. Barros R. Constitutionalism and Dictatorship: Pinochet, the Junta, and the 1980 Constitution. Cambridge University Press: Cambridge, 2002. — 368 pp.
14. Bawden J. The Pinochet Generation: The Chilean Military in the Twentieth Century. University of Alabama Press: Tuscaloosa, 2016. — 304.
15. Blum W. America's Deadliest Export: Democracy: The Truth About US Foreign Policy and Everything Else. Zed Books: New York, 2013. — 364 pp.
16. Blum W. Killing Hope — US Military and CIA Interventions Since World War II. Zed Books Ltd: New York, 2003. — P. 207-215.
17. Blum W. Rogue State: A Guide to the World's Only Superpower.
18. Campos M. Salvador Allende. Una vía pacífica al socialismo. Universidad De Santiago De Chile: Santiago, 2020. — 203 pp.
19. Carrying the Cross: Popular Christian Communities and Religious Protest during Pinochet's Dictatorship, 1973–90. URL: https://www.researchgate.net/publication/380310555_Carrying_the_Cross_Popular_Christian_Communities_and_Religious_Protest_during_Pinochet's_Dictatorship_1973-90
20. Correa G. Salvador Allende: El Fracaso de una Ilusión. Universidad Finis Terrae — Centro de Estudios: Santiago, 2005. — 82 pp.
21. Correa S. Con las riendas del poder: la derecha chilena en el siglo XX. Random House Mondadori: Santiago, 2011. — 368 pp.
22. de Zarate V. Su revolución contra nuestra revolución: izquierdas y derechas en el Chile de Pinochet (1973-1981). LOM Ediciones: Santiago, 2006. — 228 pp.
23. Dinges J. The Condor Years: How Pinochet and His Allies Brought Terrorism to Three Continents. The New Press: New York, 2004. — 313 pp.
24. Donoso C. Conflictos y tensiones en el Chile Republicano. RIL editors: Santiago, 2014. — 289 pp.
25. Dorfman A. Exorcising Terror: The Incredible Unending Trial of Augusto Pinochet. Seven Stories Press: New York, 2002. — 224 pp.
26. Garcia J. Pinochet: Vivir matando. Aguilar: Santiago, 2000. — 147 pp.
27. Gooren H. Encyclopedia of Latin American Religions. Springer: New York, 2019. — 1679 pp.
28. Grandin G. A Century of Revolution: Insurgent and Counterinsurgent Violence during Latin America's Long Cold War. Duke University Press: Durham, 2010. — 456.
29. Gutierrez C. Militares contra Pinochet : los que defendieron la Constitución frente al golpe de 1973 en Chile. Capital Intelectual: Santiago, 2009. — 118 pp.
30. Guzman G. Attitudes of the Chilean Right toward Jews: From Acceptable Undesirables to Respected Businessmen. Jewish Latin America: Leiden, 2022. — 300 pp.
31. Herrera G. Pinochet: The Politics of Power. Unwin Hyman: London, 1988. — 196 pp.
32. Huneeus C. The Pinochet Regime. Lynne Rienner Pub: London, 2007. — 559 pp.

33. Katharine Davis on the Role of the Catholic Church in Politics in Chile. URL: <https://berkleycenter.georgetown.edu/posts/katharine-davis-on-the-role-of-the-catholic-church-in-politics-in-chile>
34. Kornbluh P. The Pinochet File: A Declassified Dossier on Atrocity and Accountability. The New Press: New York, 2013. — 624 pp.
35. Lessa F. The Condor Trials. Transnational repression and human rights in South America. Yale University Press: New Haven, 2022. — 392 pp.
36. Mario A. Pinochet: biografía militar y política. Ediciones B: Santiago, 2019. — 832 pp.
37. Marquez N. La Dictadura Comunista de Salvador Allende. Individuo: Santiago, 2022. — 167 pp.
38. McSherry J. Predatory States: Operation “Condor” and covert war in Latin America. Rowman & Littlefield Publishers, Inc: Lanham, 2012. — 321 pp.
39. Mormonism and Chilean Exceptionalism. URL: https://www.academia.edu/2031198/Mormonism_and_Chilean_Exceptionalism
40. Mormonism and Guerrilla Violence in Chile. URL: https://www.academia.edu/3130559/Mormonism_and_Guerrilla_Violence_in_Chile
41. Mount G. Chile and the Nazis: From Hitler to Pinochet. Black Rose Books: Montreal, 2002. — 177 pp.
42. Passmore L. The Wars Inside Chile’s Barracks: Remembering Military Service under Pinochet. The University of Wisconsin: Madison, 2017. — 311 pp.
43. Pentecostalization and Politics in Paraguay and Chile. URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/9/11/340>
44. Perrault G. El libro negro del capitalismo. Txalaparta: Tafalla, 2001. — P. 185-186.
45. Pinochet and the Catholic church. URL: <https://www.forgingmemory.org/narrative/pinochet-and-catholic-church>
46. River C. Augusto Pinochet — The Life and Legacy of Chile’s Controversial Dictator. Charles River Editors: New York, 2016. — 68 pp.
47. Spataro M. Pinochet. Lectulandia: Santiago, 2003. — 1300 pp.
48. Taylor M. From Pinochet to the ‘Third Way’: Neoliberalism and Social Transformation in Chile. Pluto Press: London, 2006 — 120 pp.
49. The Growth and Development of Non-Catholic Churches in Chile. URL: <https://www.jstor.org/stable/43920097>
50. The Development of Religious Liberty in Chile, 1973-2000. URL: <https://digitalcommons.law.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2005&context=lawreview>